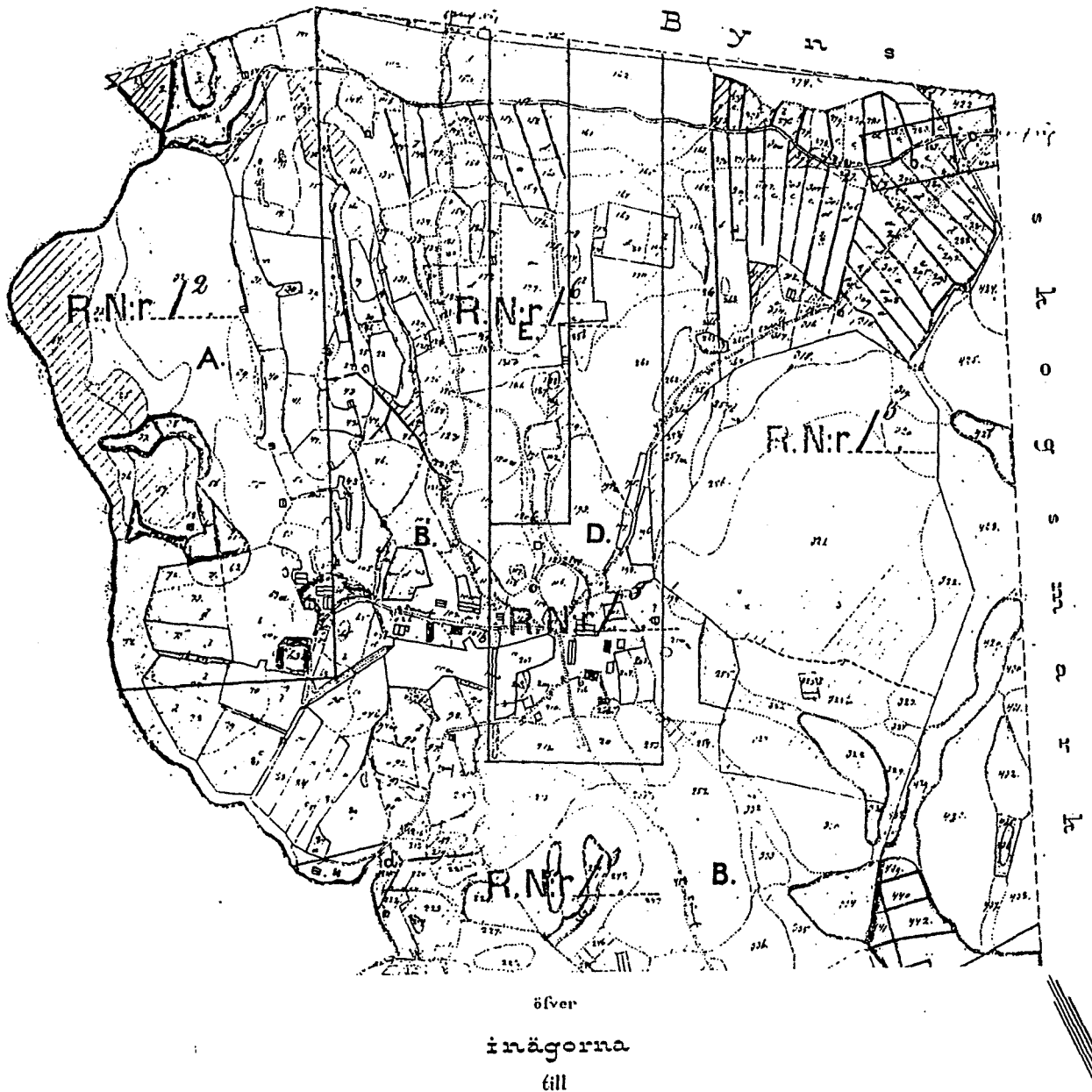

Sågverksbolagens skogsköp i Lidsjöberg -en bys förvandling

Liv Hagner jk 93/97

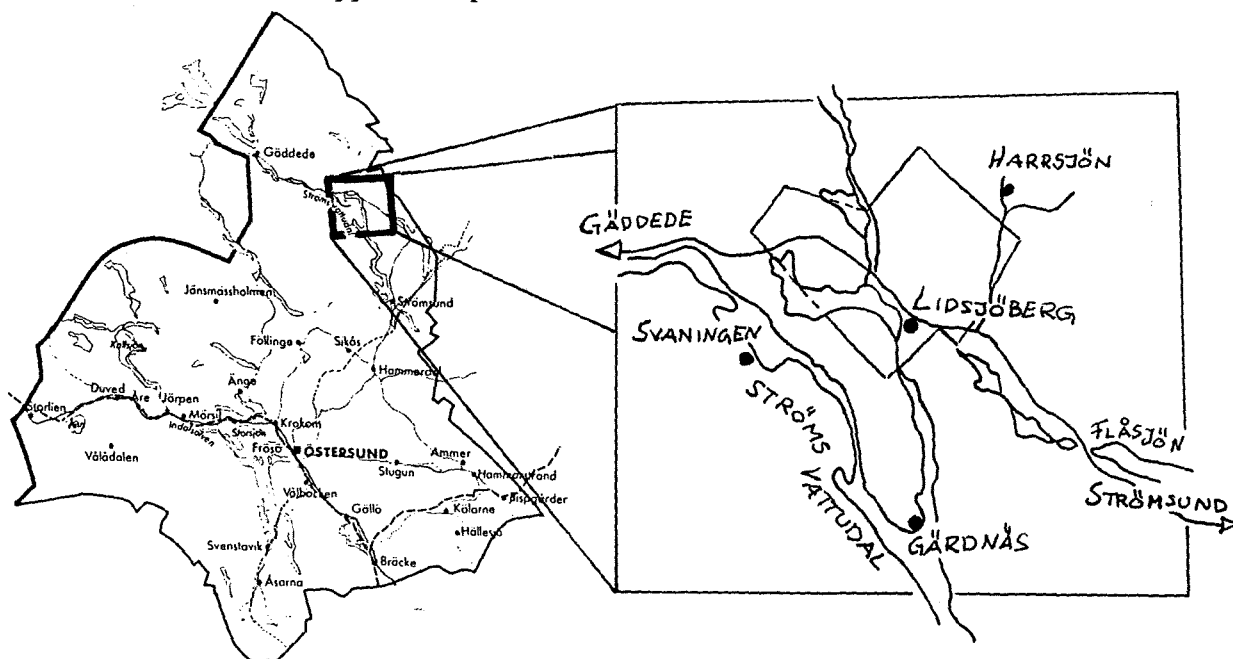
L I D S J Ö B E R G S B Y

i Alanäs socken, Hammerdals tingslag, Jemtlands län;

upprättad vid lagga skifte åren 1882-1883 af

L. Vilho Hagner
vix kommissionär

Under några få årtionden i slutet av 1800-talet övergick skogen i Jämtland från nybyggarnas och böndernas ägo till sågverksbolagen. Denna expansion in i landets skogsbyggder innebar ett avgörande led i förändringen av bybornas levnadssätt. Bybornas övergick från att vara självhushållande jordbrukare, till att i högre grad närma sig dagens penninghushållning. Hur kom det sig att bönderna sålde sin skog? Vad fick de nya ägoförhållandena för konsekvenser på bybornas tillvaro? Genom att undersöka hur sågverksbolagen förvärvade skogsmark i byn Lidsjöberg i norra Jämtland, kan förloppet exemplifieras.

Lidsjöberg ligger vid Gärdsjön, som rinner ut i Ströms Vattudal i norra Jämtland. Byns skogsmark uppgår till ca 10 000 ha.

Nybyggarna

År 1779 fick den första nybyggaren tillåtelse av Kungl. Maj:t Befallningshavande i Härnösand att bosätta sig i Lidsjöberg. Den första nybygget togs som namnet antyder upp vid sjön Lidsjön, men platsen visade sig vara olämplig, varvid byn flyttades ned till sin nuvarande plats vid Gärdsjön (Lindström opub). Nybyggaren Lars Olofsson, även kallad "Jarlsjö-Lars", delade 1835 kronohemmanet mellan sina två svärsöner (Källberg 1981). Dessa två erhöll lika stora delar i den samfällda skogen, som skulle förbli oskiftad i ytterligare 50 år.

År 1843 avvittrades Lidsjöberg, det vill säga byns marker skildes från statens. Detta skedde som ett led i Kronans plan att främja kolonisationen av Norrland. Genom att ge nybyggarna stora arealer outnyttjad mark, hoppades staten att dessa områden skulle öka i produktivitet. Avvittringen genomfördes ofta på ett mycket generöst sätt, svaga hemman tilldelades stödskog och ibland kunde produktiv skog klassas som impediment (Rolén 1979). Lidsjöbergs två hemmansägare tilldelades närmare 10 000 ha mark, vilket var förhållandevis mycket. Enligt avvittringsprotokollet gav detta område foder till 2 hästar, 12 kor, 4 ungnöt samt 60 får och getter (LMÖ Alanäs 11). När böndernas ägor var kända för Kronan kunde byn skattläggas, vilket Lidsjöberg gjordes fyra år efter avvittringen.

Byns innevånare var vid tiden för avvitrningen bönder. De sådde korn och råg och satte potatis, men var på grund av de svåra odlingsförhållandena framförallt beroende av sin boskap. Varje nybygge hade sin fåbod där korna under sommaren fick gå fritt i skogen för att äta upp inför den långa vintern. Eftersom bönderna enbart odlade människoföda på jordbruksmarken, var myrslåttern mycket viktig för att hålla djuren levande över vintern. Det ansågs viktigare att äga rika slåttermysar än att ha ståtliga furor (Rolén 1979). Skogens värde låg främst i jakten och fisket, men också i att ge brännved och husbehovsvirke. Bybornas levnadsstandard är svår att uppskatta, men torde varit jämförbar med de andra bygderna kring den närbelägna Flåsjön. Dessa bygder beskrivs under 1800-talets första årtionden som välmående och med ytterst få fattiga (Strömgren 1993). Av 15 barn som föddes i byns två familjer 1816-1839, nådde hela 14 vuxen ålder enligt en förteckning över innevånarna i Lidsjöberg gjord av Birger Källberg, Havsnäs. Detta kan tolkas som att levnadsförhållandena i byn var goda.

De första skogsköpen.

Samtidigt som staten gav bort stora skogsarealer till Lidsjöberg, hade exploatering av skogar längre söderut i Norrland redan inletts. Kontinentens tillsynes omätliga efterfrågan på virke, tvingade sågverksbolagen att söka efter nya skogar längre och längre upp i Norrland. Omkring 1850 nådde de första skogsköparna fram till Flåsjöbygden, i samma socken som Lidsjöberg (Strömgren 1993).

Utefter Ströms Vattudal och även i Lidsjöberg var det främst Ströms Trävaru AB som förvärvade skog. Bolaget grundades omkring 1880 av Carl Burman, Hammerdal, samt länsman Per Holm från Strömsund. Den senare var inblandad i de första skogsköpen i byn. Trävarubolaget hade som ändamål att inom Jämtland och Västernorrlands län bedriva sågverksrörelse och trävaruskeppning. År 1937, när Ströms Trävaru AB uppköptes av Holmens bruk (som i sin tur senare uppgick i MoDo), ägde det hela 200 000 ha skogsmark.

Till en början köptes, som vanligt var, avverkningsrätter på byns skogar. Oftast bestod denna rätt i att all skog över 8 tum fick avverkas under en 50 årsperiod (Haslum 1993). I vilken omfattning och vem som köpte dessa rätter har inte kunnat utrönas, men köpen skedde under tidsperioden 1850-1860 (Rolén 1992). Fördelarna med att endast köpa avverkningsrätter istället för att köpa marken var många. Bolagen slapp bland annat betala skatt för markinnehav, samt att bekymra sig för eventuell skogsvård. Dessutom låg det i deras intresse att befolkningen stannade kvar i byn som arbetskraft.

Efter den inledande tidens köp av avverkningsrätter, hade bolagen förstärkt sin ekonomi så mycket att de kunde börja investera på längre sikt. De första fastighetsköpen ägde rum i Lidsjöberg under 1870-talet, då två hemmansägare sålde andelar i den samfällda skogen till länsman Per Holm, ägare av Ströms Trävaru AB.

Laga skifte i Lidsjöberg.

Det laga skiftet tillkom 1827 och syftade till att minska ägosplittringen och att effektivisera jordbruket. Detta innebar att bondens många, små och utspridda ägor samlades till större enheter. Sprängningen av byarna, som ett resultat av att gårdarna blev tvungna att flytta ut till sina nya inägor, blev inte lika omfattande i Jämtland

jämfört med övriga Sverige (Rolén 1979). I Lidsjöberg blev endast ett fåtal familjer tvungna att flytta, antagligen för att byn var ung och marken inte passerat så många arvsskiften. Enligt stadgan för det laga skiftet skulle det utföras om en av delägarna så begärde. Lantmätaren tog ut höga avgifter av markägarna för bland annat upphuggning av rågångar och ägogradering. Det var på grund av dessa kostnader som bönderna väntade i det längsta med att begära laga skifte.

Begäran till lantmätaren om att den dittills oskiftade inägomarken och den närbelägna hemskogen skulle skiftas, kom 1882 från bybon Nils Olofsson (LMÖ Alanäs 42). Byborna underrättades om att skiftning skulle företas, genom att meddelandet lästes upp i sockenkyrkan vid gudstjänsten. Antalet ägare av skogsmarken hade utökats från två till nio under perioden 1843-1882. Av dessa var åtta arvingar till Jarlsjö-Lars och den nionde var länsman Per Holm från Ström. Innan det laga skiftet avslutats år 1884, hade Nils sålt hela sitt skogsinnehav, inägomarken, samt andelen i den oskiftade utägomarken till bolaget. Fyra andra bybor hade likaså sålt hela eller delar av sitt skogsinnehav till Ströms Trävaru AB, troligen för att kunna finansiera skifteskostnaderna.

En bonde, Erik Hägg, som lyckats behålla sin del av skogen genom skiftningen, sålde 1886 hela sitt hemman till bolaget. Av hans sju barn nådde endast tre vuxen ålder, vilket vittnar om att familjen hade det dåligt ställt. Äldsta dottern Karin bosatte sig i en stuga på samfällid mark med sin make och fem barn. Vid 38 års ålder, år 1908, dog hon och de två döttrarna, ett och sex år gamla, i TBC. Maken bodde kvar tillsammans med de tre sönerna en tid innan han flyttade till Frostviken och barnen, det yngsta 11 år, började arbeta i skogen (Eriksson 1997). Efter Erik Häggs försäljning ägde Ströms Trävaru AB 61% av byns marker.

Möjligheterna att upprätta långvariga avverkningskontrakt minimerades år 1889, då det lagstiftades att giltighetstiden endast fick vara 20 år. För att undvika en eventuell brist på avverkningsbar skog runt sekelskiftet började sågverksbolagen i Jämtland att köpa ännu fler skogsfastigheter. Kanske var det därför ett nytt bolag, Härnösands Ångsåg AB, började intressera sig för skogen i Lidsjöberg.

Bonden Per Jönsson gav sina barn andelar i sin skog omkring 1888. Sönerna fick delar av gården och stora andelar i skogen. Döttrarna fick köpa mindre skogsandelar. Pers svärson sökte 1888 lagfart på sin del av skogen. Kort därefter sålde han en mindre andel av sin del till A.N. Versteegh, direktör på Härnösands Ångsåg AB. Denne Versteegh begärde 1889 att utägorna skulle skiftas (LMÖ Alanäs 45).

För att kunna betala skifteskostnaderna blev Jönssons barn tvungna att sälja mer än hälften av sin skog till Ströms Trävaru AB. Svågern som sålde till Versteegh sålde också återstoden av sin skog och flyttade med sin familj till Nordamerika. Det sägs att hans gravida fru dog på resan över Atlanten (Hagner 1997).

Innan det laga skiftet på utägorna avslutades 1892, hade ytterligare två familjer sålt sina hemman. En av dessa familjer emigrerade till Minnesota. Av de åtta barnen stannade endast två söner kvar i Lidsjöberg (Källgren. 1981). Den sista försäljningen av skog till sågverksbolaget ägde rum under 1895.

Orsakerna till böndernas skogsavvyttring.

Flera av skogsaffärerna gjordes i samband med skiftandet av in- och utägor, vilket kan tyda på att bönderna sålt till bolaget för att kunna betala kostnaderna för skiftet. Skifteskostnaderna fördelades bland skogsägarna i förhållande till storleken på deras andelar i byns skogar. Bolagen köpte därför små andelar innan skiftet genomförts, så att de största kostnaderna skulle falla på böndernas lott.

Enligt Jonas Stadling, jämtländsk publicist och skriftställare 1847-1935, var det vanligt att bolagen förvärvade ett hemman i byn och därefter hotade de övriga ägarna med att begära skifte. Om inte bönderna kröp till korset och sålde, verkställde bolagen sina hot varvid bönderna fick betala skyhöga skifteskostnader. På så sätt kunde bolagen pressa ned priserna på skogsmarken ytterligare.

När bolagens knep blev kända, undvek byborna från att sälja andelar i oskiftad skog till skogsbolagen. Bolagens nästa steg blev därefter att skicka för byn okända köpare, sk. bulvaner, som villiga skogsköpare. Det faktum att vissa skiften på kort tid bytt ägare många gånger för att slutligen hamna i Ströms Trävaru ABs ägo, kan tyda på att sådana bulvaner varit inblandade. Det kunde hända att bolagen mutade lantmätare och även tillkallade köpta jägmästare för att tillgodose bolagets intressen. Om detta också skedde i Lidsjöberg är ej klarlagt, men vid själva skiftesförättandet höjdes i Lidsjöberg röster om att marken blev orättvist fördelad (LMÖ Alanäs 45).

Endast en familj i Lidsjöberg lyckades behålla större delen av sin skog. Anledningen till detta var troligtvis att skogen ärvdes i rakt nedstigande led och inte skiftades mellan flera arvtagare.

Hur förändrades bybornas liv?

När skogens värde steg skapades ett nytt sätt att försörja sig. Männen i byn tog arbete som skogsarbetare under vintern och flottare under vår och försommar. Hemma på gården tog kvinnorna över större delen av jordbruket. Då det var lönsammare att arbeta i skogsbolagets tjänst, blev jordbruket en binäring från att tidigare vara huvudnäringen. Denna trend oroade landets ledande skikt, som var rädda att de tidigare självägande bönderna skulle bli "bolagsarrendatorer, inhysingar och proletärer" (Strindberg, E. 1980).

Runt sekelskiftet ökade byns befolkning då människor flyttade dit från omgivande byar samt även från Värmland för att få arbete i skogen. Trots att skogen nu gav en möjlighet till inkomst tycks levnadsförhållandena för de familjer som saknade eget hemman varit svåra. Några av dessa familjer trodde uppenbart att de hade större chanser att överleva i Nordamerika än i Lidsjöberg. Jonas Stadling gjorde under hösten och vintern 1893-94 en resa från Dalarna till Norrbotten i Aftonbladets tjänst, för att studera hemmansförvärven. Han skriver i Vår Irländska fråga "I byn Lidsjöberg..., sitta nu en del af de förra hemmansägarna som fattiga arrendatorer på sina förra hemman, en del ha rest till Amerika och en del hamnat på fattiggården. Det behöver ej sägas att dessa hemman äro vanskötta."

Epilog

Bolagen förvärvade drygt 43% av arealen i Jämtlands län (Rolén, M. 1992). Idag (1997) efter ett antal skogsbyten, ägs hela 80% av Lidsjöbergs skogsmark av

skogsbolag. Anledningen till den större andelen bolagsägd skog i Lidsjöberg jämfört med övriga Jämtland, kan spåras i ett flertal faktorer. Lidsjöberg var en förhållandevis ung by i början av bolagsexpansionen. De stora avvitringsmarkerna var fördelade på ett litet antal ägare, vilket gjorde uppköpen omfattande. Lidsjöbergs historia av skogs- och hemmansförväv är ingalunda unik. I grannbyarna upprepades den på samma sätt, dock med andra bolag som köpare. Harrsjön ca två mil norr om Lidsjöberg, köptes under 1882-1898 helt upp av Kramforsbolaget (nu SCA) (Lindqvist. 1979). I byn Gärdnäs en mil söder om Lidsjöberg, fanns enbart en hemmansägare kvar efter sågverksbolagets framfart.

Huruvida sågverksbolagens uppköp av skogsfastigheter i förlängningen påverkade Lidsjöbergs utveckling negativt eller positivt, kan inte enkelt besvaras. Helt klart är dock att skogsbolagen fortfarande spelar en stor roll för byns sysselsättning. Det kan ses som ödets ironi att den förste nybyggarens, Jarlsjö-Lars stuggrund vid Lidsjön raserats då Ströms Trävaru AB efterträdare markberett och planterat skog på de forna betestegarna i området under 1980-talet.

Referenser

Opublicerade källor

Eriksson, K. (1997). Lidsjöberg. muntligen

Hagner ,IM. (1997). Umeå. muntligen

Lantmäterimyndigheten, Östersund (LMÖ). arkivakt Alanäs 11, 42 och 45

Lindström, O. Lidsjöberg. opub handskriven historia om Lidsjöbergs bildande. Umeå.

Litteratur

Haslum, B.(1993). Från Galtströms järnbruk till SCA. Svenska Cellulosa AB. Sundsvall

Källberg, B (1981) Förteckning över invånarna i Alanäs socken. Del 2. Havsnäs bygdeförening

Lindqvist, J. (1979). Harrsjön. I:Utterström, G. SCA 50 år. s 432-453. SCA. Sundsvall

Rolén, M. (1992). När skogen blev exportvara. Jämten 1993. s165-176. Jämtlands läns museum/Heimbygdas förlag. Östersund.

Rolén, M. (1979). Skogsbygd i omvandling. Almqvist & Wiksell International. Stockholm

Stadling, J. (1894). Vår Irländska fråga. Bref till aftonbladet från en sudieresa genom Norrland Nytryck 1987. Jämtlands läns museum. Östersund.

Strindberg, E. Mattson, L. (1980). Skogen genom tiderna. AB Boktryck. Helsingborg

Strömgren, N. (1993). Skogspatroner i Flåsjöskogen. Jämten 1994. s95-100. Jämtlands läns museum/Heimbygdas förlag. Östersund.